

DOI 10.33930/ed.2019.5007.14(6)-5

УДК 174:37

ЕТОС ПОКЛИКАННЯ В ОСВІТІ: УЧИТЕЛЬСТВО І УЧНІВСТВО

ETHOS OF CALLING IN EDUCATION: TEACHING AND LEARNING

Є. І. Мулярчук

Актуальність теми дослідження. Дослідження відповідає потребі пошуку смислових орієнтирів та мотивації людського розвитку. В контексті вирішення проблеми розробки нових освітніх практик пропонується розгляд теми покликання та етосу учнівства і вчительства.

Постановка проблеми. Проблема статті полягає у визначенні, на яких етичних засадах має вибудовуватися взаємодія педагогів та студентів (учнів) в освітньому процесі, та яких рис набуває сучасний етос покликання до учительства і учнівства

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз ролі вчителя як відповідального за формування компетентностей учнів, філософсько-антропологічних та ціннісних основ системи освіти представлено у працях В. М. Довбні, О. Є. Гомілко, Л. С. Горбунової, М. Д. Култаєвої, С. І. Пирожкова, І. М. Предборської, С. В. Пролеєва, Н. В. Хамітова та ін. Філософські засади етичного осмислення проблеми містяться в працях Е. Левінаса, та його дослідників К. Жолдерсма, Л. М. Карачевцевої, В. А. Малахова, А. В. Ямпольської та ін.

Постановка завдання. По-перше, розкрити засади етики покликання у стосунку до питань міжособистісної взаємодії педагога

Urgency of the research.

The research responds to the contemporary need of meaning and motivation for human development. The analysis of the topics of calling and ethos of learning and teaching is provided in the context of the solution of the problem of development of new educational practices.

Target setting. The problem of the article consists in defining of the ethical grounds for the development of interaction of teachers and students in the educational process and in the clarification of the main features of the contemporary ethos of teaching and learning.

Actual scientific researches and issues analysis. The analysis of the role of a teacher as responsible for the forming of the competences of students and of anthropological and axiological grounds of the system of education present the studies of V. M. Dovbnya, O. Y. Gomilko, L. S. Gorbunova, M. D. Kul'taeva, S. I. Pirozhkov, I. M. Predborska, S. V. Proleev, N. V. Khamitov and others. Philosophic grounds of ethical understanding of the problem consist in the works of E. Levinas and his researchers C. Joldersma, L. M. Karachevtseva, V. A. Malakhov, A. V. Jampolskaya and others.

The research objective.

Firstly, on the basis of interpretation of philosophy of E. Levinas to discover the grounds of the ethics of

та учня на основі інтерпретації філософської концепції Е. Левінаса, по-друге, проаналізувати думку педагогів про покликання і моральні зобов'язання учителів та, по-третє, розкрити основні риси етосу покликання учнівства

Виклад основного матеріалу. Основні положення етики Е. Левінаса в їх інтерпретації стосовно практик освітнього процесу, представлені в праці К. Джолдерсма "Левінасова етика для освітніх практик: між покликанням та натхненням", визначають пріоритет таких шляхів розв'язку проблем освіти: розробка етики відповідальності, визначення засад особистісного залучення вчителя до піклування про благо учня (студента) у навчальному процесі, прояснення принципів встановлення довіри, відкритості і самокритичності та розуміння етичної асиметрії у стосунках "учитель-учень". Ці принципи і цінності визначають сучасний етос покликання учительства і учнівства. У статті на основі дослідження її автора проаналізовано думки українських вчителів про суть і значення покликання та показано визначальні етичні настанови учнівства.

Висновки. Необхідно зберегти у процесі навчання міжособистісну комунікацію учителя та учнів, уникати знеособлення навчальних практик та надмірної стандартизації знань. Етика Е. Левінаса в цьому стосунку є засадничою для розуміння шляхів і методів вибудовування взаємодії педагогів та студентів (вчителів та учнів) в освітньому процесі.

calling in the relation to the problems of interpersonal communication of educator and student. Secondly, to analyze the opinions of teachers about their calling and ethical obligations. Thirdly, to explicate the main features of the ethos of calling of a learner.

The statement of basic materials. The main conditions of the ethics of E. Levinas in their interpretation concerning the practice of educational process presented in the paper of C. Joldersma "A Levinasian Ethics for Education's Commonplaces: Between Calling and Inspiration" are following: education presumes ethical responsibility, personal involvement of a teacher into caring about the good and wellbeing of a student, education is based on confidence, openness and understanding of ethical asymmetry of the relations of a teacher and a learner. Those principles and values define the contemporary ethos of teaching and learning. On the basis of own research the author analyzes the opinions of Ukrainian teachers about the essence and importance of calling in education. The study also defines the determinative ethical directions of the ethos of learners.

Conclusions. The living interpersonal communication between a teacher and a learner needs to be preserved and kept in the process of education. The practice of education must be personalized. Therefore, must be avoided depersonalization as well as excessive standardization of giving and assessment of knowledge. In this consideration the ethics of E. Levinas is fundamental for understanding of

Перспективним напрямком подальших досліджень є аналіз феномену покликання як мотивації у навчальному процесі, а також теоретичні дослідження у сфері етики відповідальності, комунікації та міжособистісної взаємодії.

Ключові слова: етос, учительство, учнівство, відповідальність, покликання.

the ways of development of interaction between teachers and students in the educational process. The perspective directions of the further researches are the analysis of the phenomenon of calling as a motivational factor in education as well as theoretical researches in the sphere of ethics of responsibility, communication and interpersonal relations.

Keywords: *ethos, teaching, learning, responsibility, calling.*

Актуальність теми. У сучасному світі дедалі більш нагальним стає питання про цілі та мотивацію людського розвитку. Про це йдеться у програмових документах міжнародних організацій, держав та громадських рухів, у соціальних доктринах найбільших церков і в наукових публікаціях. Процес глобалізації викликає трансформації цінностей та їх конфлікти з намаганням зберегти національну і культурну ідентичність спільнот і окремих осіб. У бутті кожної людини постає проблема формування особистісної цілісності, здатності на індивідуальному рівні утримувати розуміння мети та ціннісних вимірів власного життя. Водночас, об'єктивні процеси технологічних вдосконалень скорочують потребу в людській праці, що веде до збільшення вільного часу, загострення проблеми зайнятості та питання про мотивацію людини до реалізації її потенціалу у світі. Дедалі більш нагальними стають проблеми самовизначення та самореалізації, а також соціальної та етичної відповідальності особистості.

Означені проблеми у їх зародку має вирішувати освіта і виховання. Однак традиційні практики у цій галузі стають неефективними в умовах, коли авторитарні методи навчання і сам авторитет педагога підважені економічно і системно. Зростає вміння і значення самоосвіти, доступ до інформації практично необмежений. Роль вчителя від носія і передавача знання переходить до комунікатора, інтерпретатора і мотиватора процесу пізнання. У філософсько-етичному сенсі змінюється сам етос учительства та учнівства, засади їхньої взаємодії, що потребує осмислення та обґрунтування нових підходів.

Проблема нашої статті полягає у визначенні, на яких етичних засадах має вибудовуватися взаємодія педагогів та студентів (учнів) в освітньому процесі, та яких рис набуває сучасний етос покликання до учительства і учнівства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми сучасної освіти знаходяться в центрі уваги держави і фахівців з педагогіки. Це зокрема й питання мотивації вчителів та завдання педагогічної роботи з формування компетенцій молодих людей. Велику увагу цьому приділено в “Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року”, схваленій Урядом у 2016 р. [5], та урядовий план заходів від 13 грудня 2017 р. на її запровадження у 2017–2029 роках [9]. Основою реформування школи у Концепції визначено “компетентнісний та особистісно-орієнтований підхід до навчання”. Це означає “перехід до педагогіки партнерства», забезпечення здобуття учнями “умінь і навичок, необхідних для успішної самореалізації в професійній діяльності, особистому житті, громадській активності” [5].

Щодо аналізу ролі вчителя у сучасному світі як відповідального за формування компетентностей учнів, філософсько-антропологічних та ціннісних основ існування системи освіти відзначимо праці В. М. Довбні [1], О. Є. Гомілко [2], Л. С. Горбунової [3,4], М. Д. Култаєвої, С. І. Пирожкова [8], І. М. Предборської, С. В. Пролеєва [4], Н. В. Хамітова [10] та ін. На наш погляд, у цій дискусії потребує поглиблення дослідження етичного аспекту взаємодії учителя та учня у навчально-виховному процесі. Філософські засади такого осмислення можливо віднайти в етиці Е. Левінаса та в працях його дослідників К. Джолдерсми, Л. М. Карачевцевої, В. А. Малахова, А. В. Ямпольської та ін. В аспекті освітніх практик наш особливий інтерес до книги К. Джолдерсми “Левінасова етика для освітніх практик: між покликанням та натхненням” [11].

Постановка завдання. Завдання статті полягає у тому, щоб по-перше, розкрити засади етики покликання у стосунку до питань міжособистісної взаємодії педагога та учня на основі інтерпретації концепції Е. Левінаса, по-друге, проаналізувати думку педагогів про покликання і моральні зобов'язання учителів та, по-третє, розкрити основні риси етосу покликання учнівства.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Роль освіти у суспільстві змінюється з часом. У період після Другої світової війни і до останніх десятиліть 20 ст. це значення вбачалося у підготовці громадян до активної участі у житті демократичного суспільства та в забезпеченні рівних можливостей для їх самореалізації в економічній та іншій сферах. Цей пафос успадкувало й українське суспільство, в якому демократичні процеси почали відбуватися пізніше від країн Заходу, а соціальна мобільність була обмежена. Проте через глобалізацію в останні десятиріччя сформувався новий запит на підготовку кваліфікованих працівників для транснаціональної економіки. Відповідно виникає формалізація навчання, тестова система оцінювання як такої, що націлені на отримання людьми певного базового рівня і формату знань, достатніх для подальшої професійної спеціалізації згідно запитів глобального ринку. Все це призводить до певного знеособлення учасників навчального процесу. В Україні присутній деякий “мікс” всіх вказаних тенденцій. Натомість, розвиток освіти в рамках затвердженого Урядом компетентнісного підходу зможе компенсувати означені недоліки глобалізації, якщо в розвитку освіти будуть враховані ціннісні, етичні мотиваційні складові.

В теоретичному аспекті проблему посилення ціннісного дискурсу в освіті, повернення до пріоритету особистісної взаємодії, безпосереднього спілкування, комунікації учителя та учня, викладача і студента, можливо розв’язати на основі розробки та інтерпретації етичних концепцій, які осмислюють роль особистісної взаємодії, спілкування та взагалі значення суб’єктності людини, її відповідальності у сучасному світі. Такою є, зокрема, етика Е. Левінаса (1906-1995), який впровадив тему орієнтації на “обличчя” іншої людини в сенсі етичної настанови на альтруїстичну поведінку й турботу про благо інших. Філософський підхід Е. Левінаса у прикладній сфері освітніх практик розвиває у сучасній етичній науці та педагогіці К. Джолдерсма.

К. Джолдерсма вводить як засновок етичного осмислення процесів в освіті ідею покликання. А саме йдеться про концепцію “поклику до відповідальності” в етиці Е. Левінаса, яку К. Джолдерсма інтерпретує в термінах покликання, піднесення і сподівання. У покликанні переживається натхнення до відповіді на поклик, і ми здатні діяти всупереч позірній нераціональності і безнадійності етичних настанов [11, с. 18]. На цих етичних засадах К. Джолдерсма розглядає сам процес навчання в аспектах засвоєння

(learning) та передавання знань (teaching) як інтерсуб'єктивну взаємодію учителя та учня. Дослідник спростовує настанову, сформовану у філософії Нового часу, на автономність суб'єктивності як таку, що спонукає до “очищення” від емоцій, інстинктів і стороннього впливу та веде до ціннісної нейтральності. Звісно, не йдеться про відмову від раціональності суб'єкта пізнання. Однак спростовується корінне значення автономності. У педагогічному стосунку К. Джолдерсма інтерпретує цю думку так: навчання “є знаходженням зв'язків” та отримання знань від іншої людини, відповідно ідея автономії суб'єкта не охоплює суть “етичного стосунку в самому процесі навчання” [11, с. 26-27]. Так, людина здатна вчитися самотійно, але водночас вона вчиться в інших, і без “Іншого” як навчителя, без взаємного етичного ставлення вчителя та учня цей процес у повній мірі не відбувається.

У концепції Е. Левінаса наголошується на асиметрії етичного ставлення до іншого, тобто не йдеться про еквівалентний обмін. Взагалі, як показував філософ, суб'єктивність – це і є “первинна сприйнятливність”, а відповідно і “вразливість”, і турбота. Ці особливості взаємодії людей якнайкраще відповідають сутності навчального процесу. В етичному сенсі ми відмовляємося від власної центрованості та егоїзму на користь іншої людини, немов стаємо її заручниками. Так і у навчанні ми віддаємо пріоритет і право вчителю вести нас, тобто до певної міри у цьому процесі задіяне добровільне обмеження власної свободи. І це є умовою можливості набувати нового знання, а не залишатися в межах вже засвоєного. Етика настановляє не до асиміляції, простого отримання знань, а до свідомого й само-критичного їх засвоєння [11, с. 35-36]. Таким чином, навчання не є суто внутрішнім процесом самоформування людини, але відбувається на основі “етичного зв'язку” та натхнення учня від іншого, яким є вчитель [11, с. 38]. В певному сенсі навчання у житті людини ніколи не закінчується, і завжди актуальними є означені етичні настанови.

Відповідно, на засадах філософії Е. Левінаса автономія суб'єктивності вчителя так само піддається етичній критиці. Позиція суб'єкта означає засвоєння, інтеріоризацію світу, взяття зовнішньої реальності під контроль і само-контроль внутрішнього світу людини. Вчитель як суб'єкт пізнання є тим, хто сприйняв знання про світ, зробивши їх власними. Однак навчальний процес не є обміном інформацією між вчителем та учнем як автономними суб'єктами

знання. Вчитель в етичному ставленні сприймає учня як особистість, незамінну в її індивідуальності і таку, що має “гідність в унікальності”, та перед якою він є відповідальним і зобов’язаним [11, с. 48]. Асиметрію етичного стосунку “вчитель-учень” в термінах етики Е. Левінаса К. Джолдерсма показує наступним чином: “З позиції учня (learner), коли вчитель виступає як інший, учень є тим, хто має натхнення (inspired); з позиції вчителя (teacher), коли учень (student) виступає як інший, вчитель є тим, хто покликаний” [11, с. 49]. Різниця поклику та натхнення пояснює асиметрію цих стосунків. Поклик зобов’язує: “етичний поклик йде від учня (student) як іншого” і є “вимогою, яка виявляє вчителя як відповідального суб’єкта” [11, с. 50].

Левінасова етика має специфічні терміни, такі як “обличчя” іншого та “сусідство”. Обличчя – не візуально дані обриси людини, а її звернення до нас, яке уособлює її незахищене лице. Поклик етичного зобов’язання йде до нас від обличчя. Сусід – той, кого ми не обираємо, але стосунок до нього і відповідальність перед ним такі, що їх неможливо уникнути, принаймні без провини за це. Учнів також не обирають, не знають, хто ними буде, але вчитель є відповідальним перед ними апіорі. В етичному сенсі ми покликані робити добро всім, з ким зустрічаємося у житті, принаймні не зашкодити. І, на думку К. Джолдерсми, у вчителя це покликання однозначно не до того, “щоб розвивати в раціональному та економічному сенсі конкурентоспроможний людський капітал” [11, с. 52]. Етичний поклик приходить до вчителя не як до представника суспільства та його потреб, не як до агента нео-ліберальної економіки і не як до носія “вчительських функцій”, але як до особистості, відповідальної за її ставлення до учня (студента) як “іншого”, як “сусіда”, тобто, “ближнього”, за його благо. Йдеться про завжди конкретне піклування про благо тих учнів, перед лицем яких учитель себе знаходить, враховуючи, що самі учні та студенти природно можуть бути “короткозорими” в тому, що дійсно є для них благом [11, с. 53-54].

Вчитель покликаний навчати саме тут і тепер, цих, а не інших учнів, і цей живий стосунок завжди веде поза межі виконання формальних вимог і отримання стандартизованих результатів. Інституціоналізовані форми освіти потрібні, є і будуть існувати, але етичне ставлення вчителя до тих, кого він навчає, завжди більше, у ньому здійснюється трансценденція. У цій місії учитель має своє

натхнення і надію, віру у можливість своїх учнів, сподівання на справдження його зусиль у світі, всупереч несприятливим обставинам і несправедливості. Разом все це означає граничну небайдужість людини, яка має покликання до своєї справи [11, с. 59-60].

До етичного дискурсу щодо значення феномену покликання в освіті додамо свідчення з професійного досвіду та думки про покликання, отримані нами з глибинних інтерв'ю з педагогами 3-х київських шкіл № 59, 85 та 286. Ці інтерв'ю є частиною нашого дослідження покликання, яке охоплювало учнівську молодь, студентство та вчителів і було проведене у квітні-серпні 2016 р. Детальніше про результати дослідження можливо дізнатися, зокрема, із нашої статті “Вчительство як покликання” [7]. Покликання як феномен завжди є інтерпретацією досвіду, того, як людина формулює для себе сенс власної діяльності, пояснює свої мотиви, як вона може, зрештою, розповісти про своє життя в цілому. Що більше досвіду, то глибше історія покликання. Отже, пропонуємо до розгляду 5 коротких сюжетів з нашого спілкування з педагогами (за згодою вчителів у даній статті вказуємо їхні справжні імена).

1. Світлана Іванівна понад 25 років викладає у початковій школі. Про своє покликання каже, що навчати дітей – це її внутрішня потреба, без цього вона не радіє життю: “Я працюю, бо це моє. Я вже до цього звикла, мені вже цього хочеться, я вже без цього не можу”. На думку Світлани Іванівни, “покликання – це те, чим людина хоче займатися, і що у неї виходить, те, що вона робить з задоволенням, і від чого є якась користь людям”. Це не обов'язково має бути професією. Але у її житті робота і покликання щасливо збігаються: “Робота інколи дає осяяння, є бажання щось донести дітям, хочеться, щоб діти розвивалися, вчилися думати, аналізувати, щоб були вони творчі”. Вчитель має переконання у тому, що діє на благо інших людей, “адже, якщо людина зрозуміє, що від цього немає користі, то вона це покине, це не покликання”. Світлана Іванівна міркує так: “Хочеться думати, що покликання веде кудись вище, ніж повсякденність, ніж цей світ”, “це ми не тільки собі придумали, але якийсь поштовх чуєш до цього”. За відчуттям нашої співрозмовниці, до праці вчителя кличе не щось, а хтось – це найближче оточення, діти передусім. Їхні обличчя Світлана Іванівна має перед своїм мисленням поглядом, кажучи, що це ті, від кого “йде

поклик”, за кого і перед ким вона відповідальна. Тобто, це не суспільство, не якісь абстрактні уявлення про місію людини, хоча вчитель, звісно, визнає важливим почуття обов’язку перед учнями і суспільством.

Покликання у педагогічній професії особливо бажане, адже працювати з необхідності тут важко. Воно мотивує докладати додаткових зусиль, спонукає переживати про дітей, обдумувати після уроків наступні завдання. Адже життя у покликанні не ділиться на роботу та вільний час. “Сама робота тебе тримає, – каже вчитель, – я не вільна від думок, постійно думаю про цю роботу, але це наповнює”. Є складнощі професії, невластиві вчителеві функції, які доводиться виконувати у школі, й це засмучує. Однак усі негаразди не переважають задоволення, яке Світлана Іванівна отримує від своєї праці: “робота окрилює, буває живеш з таким натхненням...”

2. Євген Анатолійович викладає іноземну мову в школі понад 15 років. На своєму досвіді Євген Анатолійович переконався, що результат і задоволення від професії з’являються тоді, коли для вчителя вона стає творчістю: “Після 1-го або навіть 2-го року роботи я зрозумів, що чим краще ти продумаєш урок, чим більше ти зацікавлений у його різноманітті, тим яскравіше він виходить, тим легше і тим цікавіше тебе сприймають діти”. А робота вчителя особливо вимоглива, тому що “діти – це той лакмусовий папірець, який ніколи не дасть вам збрехати, вони відразу помічають ваші помилки”. Потрібно прагнути пізнавати себе і світ, бути майстром своєї справи, щоб зацікавити учнів у навчанні. “В моєму випадку англійська мова – це засіб спонукати дітей до розуміння і пізнання більшого, ніж сам цей предмет”, – каже Євген Анатолійович. На його переконання, кожен предмет навчання має відкривати можливості для особистого розвитку учня, “тому що всі знання, як цеглинки і альтернативи, стають основою, на якій людина може робити свій суспільно-корисний вибір, власне розуміючи свої інтереси, свої вміння, навички і маючи бажання ними поділитися у суспільстві”.

Євген Анатолійович усвідомлює важливе значення своєї професії, але має передусім внутрішню потребу в ній: “Є внутрішній поклик навчити, зробити людину кращою, в деяких випадках повернути віру в себе, в деяких – укріпити її, в інших випадках пояснити щось...” Однак, на його думку, сам поклик, як внутрішнє

переживання, є разовим або кількаразовим явищем, тоді як покликання триває. Переконавання людини у власному покликанні складається з “маленьких подій”, які об’єднуються в розумінні його сенсу – “усвідомивши закономірність свого ставлення до дітей, до предмету, до цілей і, відповідно, ставлення дітей до тебе, розумієш це”. У цьому досвіді важлива також оцінка інших. Більше того, цінна взаємна відкритість між людьми, яку покликання, як рух назустріч іншим, робить можливою. Взаємодія вчителя та учнів у процесі навчання – це і відкриття нового знання, і подія міжособистісної відкритості: “Бачиш відповідь зустрічну, це утверджує”. Вчитель має вміти бачити в дитині природну спрямованість до пізнання, потрібно лише скерувати її мотивацію. Такими є основна відповідальність і завдання педагога. Цей шлях пізнання, на який наставляє вчитель, веде далі молоду людину до розуміння себе у світі, до свідомого вибору своєї професії. Про призначення вчительства наш співрозмовник говорить так: “Вчителі є постачальниками професіоналів майбутнього, формуючи їх моральні, етичні, інтелектуальні навички”. Наставляти молодих людей на шлях пізнання себе і світу – означає спонукати їх йти за своїм покликанням. І це єдиний для вчителя спосіб зробити своїх учнів щасливими.

3. Оксана Петрівна – вчитель української мови та літератури. Свою понад 30-річну педагогічну діяльність сприймає як місію – залучати дітей до світу української мови і культури, адже більшу частину часу відпрацювала в одній із київських шкіл з російською мовою викладання, де навчалися не лише росіяни – “іноді до 26 національностей бувало у класі”. Діти на уроках Оксани Петрівни читають вірші, співають українську пісню. І вчителька щаслива бачити їхню радість від цього: “Мені дуже приємно повертати людей до українства”. Про покликання Оксана Петрівна каже, що “це найбільш комфортний стан душі”. На її думку, кожна людина має від природи певні здібності, вона ще може й не знає про них, але бажання проявити себе у чомусь у неї є, “і от коли це бажання і здібності об’єднуються, тоді вже йде оцей потяг до їх реалізації, і є обмірковування цього, коли ти десь впевнений, що зможеш це зробити непогано, і ось тоді виявляється покликання”. Покликання розвивається у часі, з набуттям практичного досвіду, через подолання труднощів, воно стає більш відчутним та зрозумілим, визріває у людині. “Звичайно, це приходить з великою

працею і не відразу”, – міркує вчителька, але її праця – це можливість “навіть інколи відчувати гордість: от я змогла, я це можу, мені це вдалося, і це має гарний результат, мені навіть за це подякують”.

Оксана Петрівна вважає “духовним” своє спонукання до професії педагога: “Поклик педагога – це нести добро, нести знання, творити щось”. Покликання – це реалізація поклику в житті людини, і воно немало вимагає від неї, зокрема, “багато чорнової роботи”, адже “треба постійно працювати над собою, щоб дати результат”. На думку Оксани Петрівни, завдання вчителя – допомагати молодим людям пізнавати себе, показувати їм можливі шляхи розвитку, дати спонукання, щоб вони стали свідомими громадянами, патріотами своєї землі та культури. А щоб долати труднощі і досягати своєї мети, вчитель має бути сильною особистістю. Покликання зобов’язує його розвиватися, щоб навчити інших, постійно вчитися самому: “Вчитель – це постійний учень... він не стоїть на місці, він теж весь час рухається в ногу із життям”.

4. Лора Василівна працює соціальним педагогом у школі, маючи загальний педагогічний стаж понад 35 років. У неї є свого роду дар – не засуджувати людей, а розплутувати клубок причин, які призводять до негативних вчинків, з метою показати їм вихід з ситуації, спосіб гармонійно жити у суспільстві. Лора Василівна завжди прагнула себе у цьому реалізувати: “Просто мене це спонукало від самого дитинства. Я для себе ніяк це не пояснюю. Я відкрита для людей”. Покликання вимагає професійних навичок, раціонального підходу до роботи, щоб досягати бажаного результату. У праці соціального педагога успіх не завжди досягається, але труднощі спонукають вчитися, докладати зусиль. Наполегливість необхідна: “Педагог має бути переможцем, не доміратором, але людиною спроможною ризикувати і досягати мети”.

З досвіду педагога, життя за покликанням не завжди виглядає лінійно через вплив обставин, і оскільки й сама людина змінюється. Кожна особистість багатогранна, але має бути якийсь стрижень. Покликання людини – це і є стрижень її життя. Лора Василівна займалася викладанням та вихованням у різних формах, а її покликання соціального педагога спонукало додавати до педагогіки інші свої здібності. Маючи художній хист, Лора Василівна викладає малювання в школі, а як соціальний педагог має авторські розробки

з арт-терапії. Тому вона переконана, що покликання людини інтегрує різні таланти, ставить їх на службу меті її життя: “Чим би я не займалася, напрямом в мене один – це педагогіка”.

5. Ірина Петрівна – шкільний психолог. Спілкування про вибір професії і відповідно обговорення тем дотичних до покликання – це частина її роботи зі старшокласниками. Ірина Петрівна намагається сприяти розумінню молодими людьми, як їм реалізувати себе у соціальному середовищі, у якій справі, для якої мети. Власну ідею покликання Ірина Петрівна висловлює так: “У кожної людини є те, для чого вона прийшла у цей світ – це і є її покликання. Тобто, покликання – це мета існування людини, те, що вона в позитивному сенсі може дати світові. Сама Ірина Петрівна може сказати про психологію: “це моє, це у мене виходить, цим я можу займатися все своє життя”. Її труднощі, хвилювання долаються вірою в те, що успіх прийде, і тим відгуком, який вона безпосередньо отримує від людей за результатами своєї роботи. Для того, щоб професія сприймалася як покликання, потрібне це відчуття самореалізації особистості і бачення користі, яку вона приносить суспільству.

Працюючи зі старшокласниками за програмою професійного орієнтування, Ірина Петрівна задає запитання: “Що тобі подобається? До чого є схильність? Що б ти хотів робити? Що б ти хотів змінити у житті?” Шкільний психолог намагається підвести учнів до їхнього свідомого життєвого вибору, зважуючи здібності, бажання, бачення перспектив, тобто спрямовує до того, щоб вони знайшли своє покликання у житті. Ірина Петрівна з практики знає, що не всі люди готові до вибору за покликанням, і не всі бажають про це спілкуватися. Вона робить висновок: “Загнати всіх у покликання нереально. До цього людина має прийти завдяки власному вибору... Покликання – це відповідальність за те, що ти обрав або не обрав, а якщо обрав, йдеш ти шляхом його здійснення чи не йдеш – це безумовно особиста відповідальність”.

З даних сюжетів, які, звісно, не передають весь зміст нашого спілкування, ми можемо сформулювати, як розуміють вчителі своє покликання. Якщо коротко підсумувати, покликання є способом людини жити відповідно до її схильностей та здібностей, реалізація яких, разом з усвідомленням власної місії у світі дає їй натхнення, снагу для самовдосконалення та служіння іншим. А ще це відчуття, що потрібно бути у своїй справі чесним, гідним і мати

відповідальність у ній.

На завершення, пропонуємо торкнутися ще одного аспекту покликання у сфері освіти, а саме щодо етосу учнівства. Цінні розмисли про це містить стаття “Покликання учнівства” у збірці розвідок та есе Віктора Малахова “Право бути собою” [6]. Думки професора Малахова спонукають до розуміння феномену учнівства в широкому екзистенційному та етичному сенсі. У статті йдеться про те, що вже у старозавітній та античній традиції сформувалося уявлення про світ як школу, а християнство подає настанову “довічного учнівства” кожному з людей. Тому “бути учнем”, “бути навчителем” – це “принципові можливості нашого життя, і одні з найближчих”, відзначає філософ [6, с. 269].

Відповідальність того, хто навчає, подвійна – за себе і своїх учнів. Право вчити має спонукати вчителя пам'ятати про власну недосконалість та виявляти турботу про тих, чиє навчання йому ввірене, хто за своєю роллю учня від нього залежить. І вчитель має подавати приклад того, що він сам є учнем у цьому світі та наставляти інших, як їм бути учнями. Беручи на себе таку відповідальність, “вчити він має не тільки словом, а й ділом і власним життям” [6, с. 269]. Пригадується, що в інтерв'ю із педагогом Оксаною Петрівною йшлося також про її відчуття професійної честі, так ніби “ти завжди в мундирі”, маєш за собою слідкувати, але це не вивищує, не титулує, а, навпаки, вказує на “щоденний хрест” вчителя.

Як відзначає В. А. Малахов, покликання учнівства більш універсальне, ніж покликання вчительства, адже воно звернене до кожного. Як про те свідчить Біблія: “А ви вчителями не звітесь, – бо один вам Учитель..., а ви всі брати... І не звітесь наставниками, бо один вам Наставник – Христос” (Мт. 23, 8, 10). Вчителеві за посадою важче перебувати у своєму власному учнівстві, ніж його вихованцям, якщо звісно він це учнівство відчуває. У школі, за кафедрою в нього немає виходу поза свій обов'язок, тоді як учня або студента життя завжди кличе поза межі його безпосереднього навчання. Але всіх торкається спільна проблема – в секуляризованому світі втрачено традицію, яка б налаштовувала на учнівство – як чуємо її у Євангельських словах “приходь та й іди вслід за Мною” (Мт. 19, 21). Натомість, сучасна людина “екзистенційно неспроможна бути справжнім учнем, допитливо і самовіддано вникати в істини, здатні висвітлити по-новому її власне життя” [6, с. 274]. З іншого боку, з

політичних, економічних та інших міркувань нас всіх нерідко прагнуть зробити “сумлінними учнями”, такими, що ладні бездумно засвоювати готові істини.

Втім, філософ висловлює віру в те, що “допитливий, розумний учень ніколи не відмовиться від гостроти власних духовних запитів, ніколи не заплющить очі на велику пульсуючу таїну буття, не обмежену жодними рамками заготовлених відповідей, не зрадить неповторності свого покликання у світі” [6, с. 275]. І завдання вчителя – плекати цей “етос” учнівства, який виявляється у “нездоланному потягу знаходити і осягати потаємний смисл буття, перетворювати його на внутрішню визначеність власного існування, довірливо дослухатися до змістоносного слова, розширювати і поглиблювати межі розуміння світу і свого місця в ньому” [6, с. 274].

На завершення В. А. Малахов дає такі настанови:

“По-перше, всім нам, у будь-яких життєвих ситуаціях, мабуть, не варто забувати про наше споконвічне покликання до учнівства.

По-друге, особливо це стосується тих, хто обрав для себе тяжку, але вдячну стежку вчительства, – не втрачати здатності бути й відчувати себе учнем, здатності жертвовно й безоглядно поділяти зі своїми учнями їхні пошуки, велику й ніколи не пізнавану до кінця драму людського життя.

По-третє, пройти стан учнівства-школярства і час від часу повертатися до його здобутків корисно й необхідно для кожного, а в наш час – тим більше. Проте в будь-якому разі ліпше вчитися не за шпаргалкою, а бути учнем допитливим, наполегливим у своєму пошуку. І нехай допоможе нам у цьому Господь” [6, с. 276].

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок. Отже, нами було показано, що в контексті сучасних світоглядних змін актуальним завданням освіти є збереження самої атмосфери навчання як процесу міжособистісної комунікації учителя та учнів. Це дозволить уникнути знеособлення навчальних практик і відповідно їх зведення до передачі та засвоєння стандартних знань або ідеологічних кліше. Такий етичний напрямок відповідає сучасній концепції реформування освіти в Україні та ЄС на основі компетентнісного підходу та ідеї навчання людини протягом всього життя, що включає у себе комплекс етичної мотивації та створення атмосфери партнерства у навчальних закладах.

Основні положення етики Е. Левінаса в їх інтерпретації стосовно практик освітнього процесу, представленій зокрема в праці К. Джолдерсми, можуть бути засадничими для розуміння шляхів і методів вибудовування взаємодії педагогів та студентів (вчителів та учнів) в освітньому процесі. Це етика відповідальності, особистісного залучення та піклування про благо учня (студента) у навчальному процесі, принципи довіри, розуміння етичної асиметрії стосунків “учитель-учень”, відкритість і самокритичність як настанови суб’єктів навчання. Ці принципи і цінності визначають сучасний етос покликання учительства і учнівства. Сучасна вчительська й учнівська спільнота розуміє ідею покликання, і сам цей феномен має бути темою обговорень і досліджень в етиці та педагогіці. Перспективним напрямком подальших досліджень є аналіз мотивації у навчальному процесі, а також теоретичні дослідження у сфері етики відповідальності, комунікації та міжособистісної взаємодії.

Список використаних джерел:

1. Довбня, ВМ., 2018. ‘Нова українська школа : спроба філософсько-антропологічного осмислення’, *Філософія освіти. Philosophy of Education, № 1 (22)*, С. 240-258.
2. Гомілко, ОЕ., 2015. ‘Суспільство знань як виклик раціональності’, *Філософія освіти. Philosophy of Education, № 1 (16)*, С. 26–38.
3. Горбунова, ЛС., 2015. ‘Філософія трансформативної освіти для дорослих: університетські стратегії і практики : монографія’, Суми : *Університетська книга*, 710 с.
4. Горбунова, ЛС., Згліньська, НЛ., Пролєєв, СВ., 2011. ‘Трансгуманітарність як чинник розвитку сучасної науки і освіти’, *Філософія освіти. Philosophy of Education, №1–2 (10)*, С. 97–141.
5. Кабінет Міністрів України, 2016. ‘Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року 2016’, *Розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р*. Доступно : <<http://www.kmu.gov.ua>> [Дата звернення 17 Травня 2019].
6. Малахов, ВА., 2008. ‘Право бути собою’, К. : *Дух і Літера*, 336 с.
7. Мулярчук, ЄІ., 2017. ‘Вчительство як покликання’, *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова, Серія 5, «Педагогічні науки: реалії та перспективи»*, Випуск 57, С. 106-115.
8. Пирожков, СІ., Майборода, ОМ., Шайгородський, ЮЖ., ред., 2016. ‘Цивілізаційний вибір України : парадигма осмислення і стратегія дії’, *ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України*, К. : *НАН України*, 284 с.
9. Кабінет Міністрів України, 2017. ‘Про затвердження плану заходів на 2017–2029 роки із запровадження Концепції реалізації державної

- політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” 2017’, *Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13 грудня 2017 р. № 903-р.* Доступно : <<https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-na-20172029-roki-iz-zaprovadzhennya-koncepciyi-realizaciyi-derzhavnoyi-politiki-u-sferi-reformuvannya-zagalnoyi-serednoyi-osviti-pova-ukrayinska-shkola>> [Дата звернення 19 Травня 2019].
10. Хамітов, НВ., 2017. ‘Філософська антропологія : актуальні проблеми. Від теоретичного до практичного повороту’, К. : *KHT*, 394 с.
  11. Joldersma, C., 2014. ‘A Levinasian Ethics for Education’s Commonplaces : Between Calling and Inspiration’, N.Y. : *Palgrave MacMillan*, 126 p.

References:

1. Dovbnaya, VM., 2018. ‘Nova ukrayins’ka shkola : sproba filosofsk’ko-antropologichnoho osmyslennya (New Ukrainian School : An Attempt of Philosophical-Anthropological Understanding)’, *Filosofiya osvity. Philosophy of Education*, № 1 (22), S. 240-258.
2. Homilko, OYe., 2015. ‘Suspil’stvo znan’ yak vyklyk ratsional’nosti (Society of Knowledge as a Challenge to Rationality)’, *Filosofiya osvity. Philosophy of Education*, № 1 (16), S. 26–38.
3. Horbunova, LS., 2015. ‘Filosofiya transformativnoyi osvity dlya doroslykh: universytet-s’ki stratehiyi i praktyky : monohrafiya (Philosophy of Transformative Education for Adults: University Strategies and Practices : A Monograph)’, Sumy : *Universytet-s’ka knyha*, 710 s.
4. Horbunova, LS., Zhlyns’ka, NL., Proleyev, SV., 2011. ‘Trans-humanitarnist’ yak chynnyk rozvytku suchasnoyi nauky i osvity (Transhumanitarianism as a Factor in the Development of Modern Science and Education)’, *Filosofiya osvity. Philosophy of Education*, №1–2 (10), S. 97–141.
5. Kabinet Ministriv Ukrayiny, 2016. ‘Kontseptsiya realizatsiyi derzhavnoyi polityky u sferi reformuvannya zahal’noyi seredn’oyi osvity «Nova ukrayins’ka shkola» na period do 2029 roku 2016 (Concept of Realization of State Policy in the Sphere of Reforming of General Secondary Education "New Ukrainian School" for the Period till 2029, 2016)’, *Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 14 hrudnya 2016 r. № 988-r.* Dostupno : <<http://www.kmu.gov.ua>> [Data zvernennya 17 Travnya 2019].
6. Malakhov, VA., 2008. ‘Pravo buty soboyu (The Right to Be Yourself)’, К. : *Dukh i Litera*, 336 s.
7. Mulyarchuk, YEI., 2017. ‘Vchytel’stvo yak poklykannya (Teaching as a Vocation)’, *Naukovyy chasopys Natsional’noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova, Seriya 5, «Pedahohichni nauky : realiyi ta perspektyvy»*, Vypusk 57, S. 106-115.
8. Pyrozhkov, SI., Mayboroda, OM., Shayhorods’kyy, YUZH., red., 2016. ‘Tsyvilizatsiynyy vybir Ukrayiny : paradyhma osmyslennya i stratehiya diyi (The Civilizational Choice of Ukraine : A Paradigm of Understanding and Strategy of Action)’, *IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny*, К. : *NAN Ukrayiny*, 284 s.

9. Kabinet Ministriv Ukrayiny, 2017. 'Pro zatverdzhennya planu zahodiv na 2017–2029 roky iz zaprovadzhennya Kontseptsii realizatsiyi derzhavnoyi polityky u sferi reformuvannya zahal'noyi seredn'oyi osvity "Nova ukrayins'ka shkola" 2017 (On Approval of the Action Plan for 2017-2029 on the Implementation of the Concept for the Implementation of State Policy in the Field of General Secondary Education Reform «New Ukrainian School» 2017)', *Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrayiny vid 13 hrudnya 2017 r. № 903-r*. Dostupno : <<https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/pro-zatverdzhennya-planu-zahodiv-na-20172029-roki-iz-zaprovadzhennya-koncepciyi-realizatsiyi-derzhavnoyi-politiki-u-sferi-reformuvannya-zagalnoyi-serednoyi-osviti-nova-ukrayinska-shkola>> [Data zvernennya 19 Travnya 2019].
10. Khamitov, NV., 2017. 'Filosofs'ka antropolohiya : aktual'ni problemy. Vid teoretychnoho do praktychnoho povorotu (Philosophical Anthropology : Actual Problems. From Theoretical to Practical Turn)', K. : *KNT*, 394 s.
11. Joldersma, C., 2014. 'A Levinasian Ethics for Education's Commonplaces : Between Calling and Inspiration', N.Y. : *Palgrave MacMillan*, 126 p.